

Elena VARZARI
Lector superior, Doctorand
Universitatea de Stat "Alec Russo"
Bălți, Republica Moldova

Considerații asupra dificultăților de traducere a terminologiei

Rezumat: Traducerea reprezintă o activitate naturală, care este considerată o componentă fundamentală a procesului de comunicare între reprezentanții diverselor națiuni. De fapt, este o mediere culturală care implică cel puțin două limbi diferite. E lucru cunoscut că, traducerea ca știință a devenit o disciplină fundamentală, cu o bază teoretică solidă. Traducerea este unul dintre conceptele de bază ale sferei de schimb de informații, căreia i-au fost date mai multe definiții de către diverși teoreticieni. Putem afirma că ea este caracterizată ca proces, ca rezultat al acestui proces, ca orientare socială de comunicare inter-linguală și ca abilitate. Traducerea este o activitate intelectuală creativă, care denotă transmiterea informațiilor dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă. Traducerea este, de asemenea, considerată o activitate destul de complicată, deoarece, uneori, este problematic să găsești un echivalent adecvat pentru anumiți termeni. Iată de ce, noțiunea de echivalență este pusă în discuție de cercetătorii din sfera respectivă, ca fiind una dintre conceptele cheie ale teoriei traducerii. Fără îndoială, echivalența este foarte importantă atunci când este tradus un text științific. Acest articol este o încercare de a trata unele probleme cu care se confruntă traducătorii când lucrează asupra unor astfel de texte. Articolul prezintă câteva caracteristici ale stilului științific, după Solomon Marcus. Sunt evidențiate, de asemenea, o serie de aspecte de o importanță deosebită pentru specialiștii, care se ocupă de traducerea textelor academice.

Cuvinte cheie: studii de traducere, stil științific, texte academice, dificultăți, echivalență

Abstract: Translation is an essential, natural activity people cannot do without, that is regarded as a fundamental component of the communication process between representatives of diverse nations. In fact it is a cultural mediation that involves at least two different languages. Translation studies have recently emerged as a strong discipline with a solid theoretical foundation. Translation is one of the basic concepts of the information exchange area which has been given numerous definitions by various theorists. For instance, it is characterized by researchers as a process, as a result of this process, as socially oriented inter-lingual communication and as a skill. Being a creative intellectual activity, it denotes the transmitting of information from a source language into a target language. It has also been considered as a rather complicated activity, because, at times, it is problematical to find an appropriate equivalent to certain terms. That is why the notion of equivalence has experienced in the recent decades increasing attention from researchers, especially specialists in translation, as one of the key concepts of the theory of translation. Undoubtedly, equivalence is very important while translating scientific texts. This article is an attempt to deal with some problems in translating such texts and it outlines some of the characteristics of the scientific style, according to Solomon Marcus. It also highlights a number of issues which are of paramount importance for translators dealing with academic texts.

Keywords: translation studies, scientific style, academic texts, difficulties, equivalents

Limba îndeplinește o serie de funcții importante în societate. Într-un mediu global capacitatea de a comunica în mod eficient poate fi o adevărată provocare, în special atunci când locutorii nu vorbesc aceeași limbă. Au fost înregistrate multiple exemple din diverse domenii de activitate când gradul scăzut de înțelegere a unei limbi străine și competența insuficientă de traducere duce la confuzii, neînțelegeri, incertitudini. Îndeosebi, aceste lacune au un impact negativ asupra nivelului de comprehensiune a textelor academice, deoarece sensul lor (al textelor) nu întotdeauna este ușor de înțeles.

Studiul dat are drept scop definirea termenului de *traducere*, identificarea caracteristicilor specifice ale unui text științific și evidențierea unor dificultăți de traducere a textelor științifice. Ne vom referi în cele ce urmează numai la termenul *speech act* și modul cum este tradus din limba engleză în limbile română și rusă.

E lucru cunoscut că traducerea a avut și are un loc special în viața cotidiană și ar fi de nepermis să fie subestimat rolul acesteia în lumea modernă. Susan Bassnett susține că “în lumea modernă, cu un grad înalt al procesului de globalizare, traducerii îi revine un rol crucial în sprijinirea comunicării interculturale și a înțelegerii acestei lumi din ce în ce mai fragmentare” (Bassnett 1).

În același timp, ținem să menționăm că nu poate fi vorba de o corespondență absolută a textului original cu cel tradus. Roger T. Bell susține că “... conținutul originalului este absolut imposibil de «păstrat», textul tradus este o creație nouă care rezultă în urma citirii originalului, fiind o reconstruire, și nu o copie a acestuia” (Bell 177). După cum afirmă Bijay Kumar Das, “traducerea a fost tratată mai mult ca o activitate secundară decât ca un proces creativ, deci are un statut inferior” (Bijay Kumar 9). La rândul său, Lefevere afirmă că “traducerea este, desigur, o rescriere a unui text original” (Lefevere xii).

Ar fi cazul de amintit ideea lui Hilaire Belloc care a dedus că “arta traducerii este o artă subsidiară și derivativă, adică traducerii niciodată nu i s-a acordat gradul lucrării originale și ea a avut de suferit prea mult, fiindu-i judecată calitatea” (Belloc 1).

Ca și orice alt concept, termenul *traducere* este definit în funcție de principii și criterii concrete, care sunt puse la baza conceptualizării lui. Fiind un termen cu o semnificație destul de largă, în definiții am putea distinge mai multe criterii. De exemplu, conform *Dictionary of Translation Studies*, termenul *traducere* este “o noțiune extrem de largă, care poate fi înțeleasă din mai multe perspective, deci se poate vorbi de traducere ca un proces sau un produs și putem identifica astfel de sub-tipuri ca *traducere literară*, *traducere tehnică*, *subtitrare* etc.” (Shuttleworth & Cowie 181). Așadar, traducerea mai poate fi definită ca activitate ce duce la un rezultat final, ca mijloc de comunicare, ca interpretare și transformare a textului sau a mesajului după necesitate. Ni se pare oportun să mai prezentăm câteva definiții ale termenului *traducere*, care s-ar putea să aducă un “strop” de lumină în “descifrarea” acestei dimensiuni a termenului dat.

Traducerea are o funcție socială a medierii de comunicare între oameni, care folosesc diferite sisteme lingvistice. În aceeași ordine de idei, configurând gama definițiilor pentru respectivul termen, Catford concepe *traducerea* ca o “operație efectuată pe limbi: un proces de substituire a unui text într-o singură limbă printr-un text în alta. În mod clar, atunci, orice teorie a traducerii trebuie să se bazeze pe o teorie a limbii – o teorie lingvistică generală” (Catford 1). Definiția lui Nida și Taber susține că “*traducerea* constă din reproducerea în limba receptorului a celui mai apropiat echivalent natural al mesajului din limba sursă, mai întâi în ceea ce privește sensul și în al doilea rând, în ceea ce privește stilul” (Nida & Taber 12).

Am putea concluziona că, deși există multe definiții ale termenului respectiv și ele sunt înțelese atât de diferit, numai câteva dintre ele sunt recunoscute și, percepute ca repere sigure, sunt luate în considerare de către teoreticienii și experții din domeniul traducerii contemporane.

În contextul problematicii discutate, considerăm rezonabil să acordăm o atenție deosebită domeniului *traducerii specializate*, care vizează traducerea textelor terminologice din diverse sfere ale activității umane. Este destul de dificil să traduci un asemenea text, deoarece limbajul în care este scris deseori este ambiguu și departe de a fi pe înțelesul traducătorului. Este cunoscut faptul că textele academice sunt scrise de oamenii de știință, având drept scop transmiterea informațiilor ce țin de date exacte, fapte concrete și diverse fenomene. Fiind texte non-literare cu caracter general, ele oferă informații exacte despre un anumit aspect al cercetării, formulând adevăruri universale într-un limbaj sec și laconic. Aceste texte sunt lipsite de expresivitate, deoarece accentul este pus pe ipoteze, idei, definiții și noțiuni din domeniul respectiv, deci limbajul textului dat are o funcție cognitivă. Indiscutabil, textul științific conține un număr mare de neologisme, este concis, impersonal, folosește numai cuvinte cu sens propriu, iar elementul verbal poate fi completat de anumite simboluri sau cifre. Intenția lor este de a cerceta, explica și argumenta date factuale.

În opinia lui Newmark, traducerea unui text ar trebui să înceapă cu o analiză detaliată a textului, cum ar fi intenția textului și a traducătorului, atitudinea față de el. În plus, el consideră traducerea ca “un meșteșug, care constă în încercarea de a înlocui un mesaj scris și/sau o declarație într-o singură limbă de același mesaj și/sau declarație într-o altă limbă” (Newmark 7). Acest scop este mult mai dificil de realizat când traducătorul lucrează cu un text care abundă în terminologie științifică. De aici rezultă

că traducătorul necesită cunoștințe profunde despre limbajul științific și modalitățile de traducere a acestuia.

În lucrarea sa *Artă și știință*, Solomon Marcus a pus în discuție problema delimitării limbajului științific și a celui poetic, bazându-se pe lucrarea lui Pius Servien, care este o sinteză a concepțiilor autorului asupra artei și a științei, luând ca punct de plecare opozițiile stabilite de el între limbajul științific (LȘ) și limbajul poetic (LP). Solomon Marcus a alcătuit o clasificare proprie, construind un model matematic al opoziției dintre LȘ și LP. Modelul lui constă din 53 de opoziții. Marcus este convins că fiecare frază din limbajul științific are un sens unic determinat, în timp ce în limbajul poetic fiecare frază are o multitudine de sensuri. În continuare, vom prezenta doar câteva dintre caracteristicile limbajului științific.

Conform viziunii lui Solomon Marcus, limbajul științific este rațional, explicabil, având “atât semnificații generale și universale, cât și obiective”. Acest limbaj este fixat în spațiu și este constant în timp. Fiind dominat de om, LȘ folosește “expresii artificiale și are un rol esențial al expresiilor artificiale”. LȘ îi este caracteristică utilizarea rutinară a limbajului, transparența, transmiterea semnificației științifice de la o persoană la alta. De asemenea, el este caracterizat prin densitate logică și este uitat după ce a fost utilizat. LȘ poate fi tradus, lui îi este specifică o independență relativă “în raport cu expresia”, este caracterizat prin primordialitatea aspectelor paradigmatică. Limbajului științific îi sunt caracteristice contexte succinte, dar clare pentru a fi înțelese. O altă deosebire ar fi “preponderența semnificațiilor conceptuale (definiționale)”, și ale “aspectului grafic”. Marcus afirmă, că limbajului științific îi sunt specifice sinonimia infinită și omonimia; el mai este caracterizat prin fraze de semnificație nulă și printr-un număr mare de semnificații. Este bine cunoscută tendința LȘ să folosească permanent figuri metaforice și metonimice și semne motivate. LȘ este centrat pe context, este previzibil și are “o structură logico-algebrică a semanticii”. O mare însemnătate i se atribuie contextului extralingvistic. (Marcus 99-103).

Deși este destul de dificil de a delimita diferențele dintre stiluri, totuși există elemente individuale specifice numai lor. Cea mai importantă caracteristică a stilului științific este caracterul său strict referențial, subordonat normelor limbii literare, care abundă în termeni și definiții exacte, corect utilizate, cu terminologie științifică de ultimă oră și neologisme. În fine, putem concluziona că limbajul științific este precis, obiectiv, clar, concis, unitar, coerent și, cu certitudine, original.

Indiscutabil, textul științific este caracterizat prin precizie – rezultat obținut datorită utilizării limbajului strict referențial, a unei terminologii de specialitate bine definite și univoce, utilizată în aria respectivă de cercetare, limbaj care este lipsit de conotații. Având atâtea caracteristici, textul științific este extrem de greu de tradus, unul dintre impedimente, indubitabil, fiind lipsa unei echivalențe perfecte a limbilor. De cele mai multe ori, traducătorii se confruntă cu noțiuni și cuvinte, echivalentele cărora lipsesc în limba în care se traduce textul, din simplul motiv, că ele au fost inventate de autor sau încă n-au fost valorificate în acea limbă. Indiscutabil, aceasta duce la obscuritate terminologică, greșeli și neînțelegeri, lucru neadmis în literatura de acest tip, unde fiecare termen are o semnificație strictă și traducătorul este obligat să țină cont de acest fapt. În acest sens este relevantă ideea cercetătorului Gheorghe Popa, conform căreia, “un atare «haos» terminologic, în afara confuziei, nu poate genera nimic” (Popa 24).

Referindu-ne la corectitudinea traducerii termenilor științifici, este necesar să evidențiem faptul că traducătorul este obligat să cerceteze toate variantele de traducere a terminologiei, ca, ulterior, să nu provoace neînțelegeri în rândurile cititorilor. Deci, pentru a garanta corectitudinea mesajului traducătorul este obligat să considere noțiunea de *echivalent* definită în *Dicționarul explicativ al limbii române* ca cea “care are aceeași valoare, același efect, aceeași semnificație sau același sens cu altceva” (328), și de *echivalența*, cu semnificația “egalitate de valoare, de semnificație, de sens; calitatea a ceea ce este echivalent” (*Ibid.*).

Ar fi de dorit să fie identificate echivalentele cu o corespondență absolută sau cel puțin aproximativă, în limba în care se traduce. În cazurile când termenii au mai multe variante de traducere, ori nu există echivalente, traducătorul optează pentru o traducere descriptivă, nu înainte de a se consulta cu experți din domeniul dat (în funcție de circumstanțe).

Studiile de referință din domeniul pragmaticii oferă pentru cele trei limbi – engleză, rusă și română – mai multe variante de traducere a termenului *speech act*. Nu este deloc problematic de a înțelege textele în limba rusă, dat fiind faptul că termenul *speech act* este tradus doar ca *речево́й акт*. În terminologia lingvistică română, din perspectiva pragmaticii, se pot distinge mai multe variante de traducere a termenului *speech act* (varianta franceză *actes de langage*). Probabil, acest lucru este condiționat de multiplele traduceri din franceză în română.

De exemplu, Daniela Roventța-Frumusani în lucrarea sa *Ipozeze și ipostaze* utilizează termenul **acte de limbaj** (28), la fel ca și Carmen

Păduraru, în studiul *Eugeniu Coșeriu Contribuții la Pragmatica lingvistică* (61).

În continuarea celor afirmate deja, trebuie să menționăm că Irinel Antoniu, traducând studiul lui Anne Reboul și Jacques Moeschler *Pragmatica Discursului*, folosește termenul **acte de limbaj** (29). De asemenea, acest termen este utilizat de un alt traducător Raluca-Nicoleta Balațchi în traducerea lucrării lui Dominique Maingueneau *Pragmatica Discursului Literar* (20), dar traducătorul evidențiază faptul că a utilizat termenul tradus de Sorana Corneanu.

Cercetătoarea Elena Dragoș, în *Pragmatica și Literatura – concepte*, folosește doi termeni – **acte de limbaj / acte de vorbire** (2). Acești doi termeni, la fel, sunt atestați și în *Noul Dicționar enciclopedic al științelor limbajului* (**acte de limbaj** 68) (**acte de vorbire** 503).

Până în prezent nu s-a ajuns la un consens între lingviști și nu s-a stabilit care ar fi echivalentul exact al termenului *speech act*, neacordându-se prioritate niciuneia dintre variantele: *act de vorbire*, *act de limbaj*, *act de comunicare*, *act de discurs* etc., care, evident, denumesc aceeași entitate / același concept.

Concluzionând, trebuie să relevăm faptul că, în mare, din cele enunțate mai sus, obținem o înțelegere clară a definițiilor conceptului de *traducere* din diferite perspective. Fiind un proces creativ foarte dificil, este la discreția traducătorului cărui procedeu să-i dea preferință – *echivalenței*, înlocuirii sau *transformării* unor structuri în cazul când echivalența este imposibilă. În aceeași ordine de idei, ținem să remarcăm încă o dată că traducătorul trebuie să tindă spre o traducere “cât mai exactă”, în pofida faptului că traducerea textelor științifice constituie un lucru foarte minuțios și dificil.

Bibliografie

- Austin, John, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. Corneanu Sorana, București, Editura Paralela 45, 2004.
- Bassnett, Susan, *Translation Studies*, Third edition, Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Bell, Roger, *Teoria și practica traducerii*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Belloc, Hilaire, *On Translation*, Oxford, The Clarendon Press, 1931.
- Bijay, Kumar Das, *A Handbook of Translation Studies*, Atlantic Publishers & Distributors (P) LTD, 2008.

- Catford, John Cunnison, *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, Oxford, Oxford University Press, 1965.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers enciclopedic, 1996.
- Dragoș, Elena, *Pragmatica și Literatura – concepte, analize*, Cluj-Napoca, Editura Universității din Cluj-Napoca, 1994.
- Ducrot, Oswald, Shaeffer Jean-Marie, *Noul Dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, Editura Babel, 1996.
- Lefevere, André, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press, 2004.
- Marcus, Solomon, *Artă și știință*, București, Editura Eminescu, 1986.
- Newmark, Peter, *Approaches to translation*, Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press, 2001.
- Nida, Eugene Albert & Taber, Charles Russell, *The Theory and Practice of Translation*, Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press, 2004
- Păduraru, Carmen, *Eugeniu Coșeriu Contribuții la pragmatic lingvistică*, Iași, Editura Lumen, 2009.
- Popa, Gheorghe, *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*, Chișinău, Editura Știința, 2007.
- Rovența-Frumusani, Daniela, *Ipoteze și ipostaze*, București, Tritonic, 2005.
- Shuttleworth, Mark & Cowie, Moira, *Dictionary of Translation Studies*, Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2004.
- Reboul, Anne & Moeschler, Jacques, *Pragmatica Discursului: De la interpretarea enunțului la interpretarea discursului*, trad: Antoniu Irinel, Iași, Editura Institutul European, 2010.